

Predstavitev knjige Vere Kržišnik Bukić:

**"BOSANSKA IDENTITETA MED PRETEKLOSTJO IN
PRIHODNOSTJO",
Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, 1996, 135 str.**

Kraj in čas dogajanja: Okrogla dvorana poslovne stavbe TR 3, 27. februarja 1996

Mag. Vera Klopčič* :

Prisrčno pozdravljam vse, ki ste se danes v tem lepem številu tukaj zbrali, na predstavitvi nove knjige dr. Vere Kržišnik Bukić, ki smo jo izdali na našem Inštitutu. Posebej bi še želela pozdraviti g. Uglješo Uzelca, veleposlanika Republike Bosne in Hercegovine. Zdaj pa vas vabim, da s to našo predstavitvijo začnemo. O knjigi bosta najprej govorila njena recenzenta akad. prof. dr. Janko Pleterski in prof. dr. Ignacij Voje, oba zgodovinarja, zatem bo s svojega nekoliko bolj pravniško-politiloškega zornega kota spregovoril kolega z INV doc. dr. Mitja Žagar, na koncu pa bo besedo prevzela seveda sama avtorica.

Akad. prof. dr. Janko Pleterski* :

Izid dobre nove knjige je veselje, podobno veselju človeka ob rojstvu otroka. Predstavljati knjigo doktorice Vere Kržišnik Bukić je zadovoljstvo še tudi zato, ker sem prepričan, da je njen pomen veliko večji od bralcu prijaznega obsega. In seveda najbolj zato, ker je knjiga lična, privlačna za oko in bogata po vsebini. Kdor jo bo prebral, se bo prepričal, da gre za delo, v katerem se združujejo sposobnosti zgodovinarja, sociologa, etnologa in morda še kakšne discipline. Iz oznake življenske poti avtorice in iz besedila knjige pa se prebija v ospredje še posebna kvaliteta. Gre za delo človeka, ki ima do svojega predmeta hkrati oboje, potrebno distanco in spodbudno afiniteto. Gre za delo strokovnosti in srca obenem.

Izhodišče je seveda zgodovina. Toda zgodovina, gledana z zreljšča današnjega dne. Takšna zgodovina upravičuje razmišljanje o prihodnosti. Razume se, da se avtorica v težkih dilemah današnje bosenske stvarnosti opredeljuje med protislovnimi nazori. Opredeljuje se za priznanje identitete zgodovinske dežele in njenih ljudi v vsej njihovi

* mag. Vera Klopčič, direktorica Inštituta za narodnostna vprašanja

* akademik prof. dr. Janko Pleterski, redni profesor na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani (v pokoju)

raznorodnosti in raznokulturnosti. Upira se izbiram, ki računajo na delitve in izključevanja.

To bi lahko bilo stvar čustva. Toda v tej knjigi je takšna izbira veliko bolj rezultat razčlemba dejavnikov, ki tvorijo identiteto Bosne in Hercegovine. Stvari seveda niso enoznačne. Toda na delovni mizi avtorice, ki se pluraliteti možnosti ne izmika, postajajo dojemljive in razumljive. Posebno zanimivo je, kako se loteva problema identitete dežele in njenih ljudi v razmerjih z identiteto narodov, ki so v deželi zaživel ali v njej obstajajo. Tu gre seveda zlasti za vprašanja bošnjaštva, bodisi kot pripadnosti deželi bodisi kot pripadnosti narodu. Z njenimi sodbami ali pričakovanji se lahko strinjamo ali, včasih, tudi ne. Toda delo kot celota je izjemno zanimivo v današnjem času, ko smer razvoja še nikakor ni gotova stvar. Radi bi delili avtoričino zaupanje v prihodnost, da bi le bila mirna in tolerantna za vse.

Le dva vidika bi še omenil, zaradi katerih menim, da je pomen knjige veliko večji od obsega, ki je sicer poseben dokaz avtoričine zmožnosti, da piše strnjeno in jedrnato o zelo zamotanih in mnogoličnih vprašanjih.

Dve lastnosti dajeta knjigi dr. Vere Kržišnik Bukić poseben pomen v slovenskem narodoslovju. Prva je ta, da izvira iz izkušnje življenja v mnogonarodni skupnosti, kakršna je bila nekdanja Jugoslavija in kakršna je bila Bosna Hercegovina znotraj nje še podvojeno. Če kdaj pomislimo na takšno življensko izkušnjo kot na možnost, da prinese ustvarjalno medsebojno spoznanje ljudi in njihovih kultur, namesto in v nasprotju z možnostjo, da rodi konflikte in razdejanja, potem ta knjiga prepričljivo glasuje za pot kulture. Dokazuje, da tragična zgodovinska dogajanja novega časa ne pomenijo, da bi se smeli ali celo morali odreči vsemu vrednemu, kar je človeku prineslo nekdanje mirno skupno življenje. Upamo in pričakujemo lahko, da se bodo še mnogi ljudje, ki jih je nekoč življenje zblíževalo z ljudmi drugih narodov in kultur, lotili dela, da izpod ruševin rešijo in povedo tisto, kar prav oni o drugih pomembnega in vrednega vedo. Tu gre za tožne spomine, tu gre za smiselnost človekovega bitja.

Druga lastnost knjige, ki jo imamo v mislih, zadeva sam Inštitut za narodnostna vprašanja, ki je njen izdajatelj. Problemi življenja narodnih manjšin stoje danes v ospredju zanimanja Evrope in dežel, ki iščejo poti k meddržavnemu sodelovanju in enakopravnemu združevanju. Toda zaradi tako močnega postavljanja v žarišče zanimanja, niso narodne manjšine postale nekakšen problem sam zase. So sicer v mnogočem svojevrsten problem in proučevanje narodnih manjšin se upravičeno osredotoča v delu specializiranih inštitutov. In prav je, da so mednarodna srečanja specialistov za narodne manjšine v zadnjih letih vse pogostejša in da se na njih srečujejo zelo številni strokovnjaki iz mnogih držav. Obstaja pa možnost, da bi to zanimanje za manjšine kot specifičen problem odvrnilo inštitute, ki se z njimi pečajo, od vzporednega preučevanja narodov, katerih del so te manjšine slejkoprej. Spoznavanje narodov in njihovih medsebojnih odnosov ostaja slejkoprej podlaga ali okolje za razumevanje življenja narodnih manjšin kot takšnih. Če bi jih raziskovalci metodološko preveč izdvojili in kot pojav osamili, bi to ne bilo dobro. Utegnili bi se sprevreči iz globinskih raziskovalcev v zgolj tehnologe demokratičnega sožitja manjšin z drugimi državljani posameznih držav. Dokler je obstajala mnogonarodna in mnogorepubliška državna skupnost, se je Inštitutu za narodnostna vprašanja tematika narodov in njihovih razmerij postavljala tako-rekoč sama od sebe. Zdaj, ko smo v lastni narodni državi, v državi enega naroda, le z manjšinami drugih, je na tematiko narodov treba misliti posebej. Knjiga o bosenski

identiteti govori o tej potrebi in o naših specifičnih možnostih, pomembnih tudi za druge države. Pomembnih tako, da si slovensko narodoslovje, če izkoristi vse svoje posebne možnosti, ki izvirajo iz življenja v nekdanji mnogonarodni državi, lahko pridobi posebno mednarodno tehtnost in veljavo.

Prof. dr. Ignacij Voje* :

Knjiga Vere Kržišnik Bukić "Bosanska identiteta" je izšla v pravem času, saj po "daytonskih sporazumih" prihajamo spet na začetek, ko je nadaljnja usoda Bosne in Hercegovine odvisna od sprave, strpnosti, ponovnega sožitja treh entitet. Zanimiva in poučna bo tako za slovenskega bralca kot za prebivalce Bosne in Hercegovine. Napisana je na razumljiv, strpen ter strokovno ustrezen način.

Razvoj Bosne in Hercegovine je zelo specifičen in z ozirom na osrednjo lego na Balkanskem polotoku heterogen. Bosna in Hercegovina je v zgodovinskem razvoju šla skozi vse faze, ki so jih doživljali ostali narodi in pokrajine na jugovzhodnem delu Evrope. Odločilno je bilo obdobje v času selitev narodov od 5. stoletja dalje, ko se je sesula ureditev, ki se je oblikovala v času rimske nadvlade. Da je Bosna dokaj pozno stopila na zgodovinsko prizorišče srednjega veka, je posledica hribovite konfiguracije ozemlja, težje dostopnosti in odmaknjenosti od pomembnejših komunikacij. Kljub temu se v Bosni in Hercegovini odvijajo vsi zgodovinski procesi, ki so značilni za evropski razvoj od 6. stoletja dalje. Bosenski prostor takrat naselijo slovanska plemena, ki se pomešajo s staroselci. Dejstvo pa je, da se ti procesi v Bosni odvijajo počasneje in z zamudo.

Dokaj temno in nejasno je zgodnjerednjeveško obdobje, ki traja nekako od 6. do 12. stoletja, čeprav tudi v tem obdobju zasledimo razvojne tendence tako na družbenem kot na političnem področju. Zaradi pomanjkanja virov so ti premiki komaj opazni. Srednjeveško obdobje (od 12. do 15. stoletja) zaznamuje razgibano politično, gospodarsko, družbeno in kulturno življenje, ki ima izrazito samonikle poteze (vloga plemiškega sabora, heretična bosenska cerkev, kultura nagrobnih spomenikov-stečkov, gospodarski napredek v rudarstvu in trgovini).

Pečat temu obdobju daje vladavina kraljevske rodbine Kotromaničev. Med vladarji ima posebno mesto kralj Tvrtko I., ki je razširil meje bosenske države proti vzhodu in jugu ter dosegel jadransko obalo. Bosna postane pod njegovo vladavino vodilna država na Balkanu. Pripadnost srednjeveški državi bi, tako kot se je dogajalo v zahodni Evropi, opredelila tudi nacionalno osveščenost prebivalcev Bosne.

Perspektiven srednjeveški razvoj na političnem, etničnem in kulturnem področju je zavrl prodor osmanskih Turkov na Balkanski polotok. Leta 1463 propade bosensko kraljestvo, Turki utrdijo oblast v osrednjem delu Balkana. Štiristoletno turško obdobje je v zgodovinskem razvoju Bosne in Hercegovine prineslo odločilne strukturalne spremembe. Po letu 1463 se je na področju Bosne in Hercegovine ustanovilo več sandžakov, ki se leta 1570 povežejo v večjo upravno enoto, bosenski pašaluk. Ker je ležal na obrobju osmanske države in je predstavljal odskočno desko za prodor osman-

* prof. dr. Ignacij Voje, redni profesor na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, zaslužni profesor Univerze v Ljubljani (v pokoju)

skih Turkov proti zahodni Evropi, dobi ta politična enota večjo samostojnost. Turška osvojitve je ustvarila specifično sliko družbenega in kulturnega razvoja ter poseben način civilizacije (islamizacija domorodnega prebivalstva, migracijski procesi, naseljevanje vlahov-živinorejcev, orientalna kultura in urbanizacija naselij). Zato igra Bosenski pašaluk v okviru osmanske države posebno vlogo.

Tudi v moderni dobi je šla Bosna in Hercegovina skozi več faz, od katerih je vsaka pustila sledi in specifičen odraz v politični orientaciji in v družbenem življenju. Avtorica knjige Vera Kržišnik Bukić, nas ob razmišljanju o oblikovanju bosenske identitete popelje skozi ves ta razvojni proces na zelo sumaren, toda pregledan način. Dr. Vera Kržišnik-Bukić se je kot študentka zanimala za bosensko preteklost in je v seminarjskih nalogah izbirala teme povezane z bosensko zgodovino. Bila je ena redkih mlajših zgodovinarjev, ki stopa po poti nekaterih njenih unierzitetnih učiteljev. Od slovenskih zgodovinarjev jo je začrtal prof. dr. Gregor Čremošnik, nadaljeval pa spodaj podpisani, kot njegov naslednik na stolici za južnoslovansko zgodovino na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Naj mi bo dovoljeno ob tej priložnosti nekaj besed o profesorju Čremošniku.

Gregor Čremošnik je prišel leta 1917 v Sarajevo. Bil je poslan za tajnika Bosensko-hercegovskega inštituta za preučevanje balkanskih dežel. Po propadu Avstro-ogrske je bil premeščen v Zemaljski muzej v Sarajevu kot kustos. Tu je uredil in vodil biblioteko in srednjeveški oddelek. Imel je pomemben delež pri sodobnem oblikovanju muzeja. Skoraj dve desetletji je uspešno deloval v Sarajevu. V zadnji razpravi pred smrtjo, ki jo je objavil v Glasniku Zemaljskega muzeja je zapisal: "Najveći dio mojih radnih godina, a i najlepši proveo sam u Muzeju u Sarajevu".

Sarajevsko obdobje je Gregorju Čremošniku omogočilo vzpostaviti stalen stik z Dubrovničkim arhivom. Vsak prosti čas je izkoristil za zbiranje arhivskega gradiva povezanega s srednjeveško balkansko in še posebej bosensko zgodovino. Ne bi našteval vseh njegovih del, ki so povezana s proučevanjem bosenske preteklosti in s tem tudi k razčiščenju bosenske identitete. Naj opozorim le na njegovo študijo "Bosanske i humske povelje srednjeg veka". Ledino je oral pri preučevanju tiste veje južnoslovanske zgodovine, ki zahteva izrednih naporov in zato tudi veliko ljubezni do dela, do stroke, to je diplomatiko, paleografijo in sfragistiko cirilskih listin. To delo, ki je terjalo mnogo potrpežljivosti, vztrajnosti in predanosti, je lahko opravil samo človek njegovega kova. S kakšnim veseljem in nestrpnostjo je pregledoval in preučeval orumele pergamentne liste, popisane s cirilsko pisavo. Ob snovanju načrtov za bodočnost je G. Čremošniku sredi dela omahnila roka za vedno (12. novembra 1958). Na njegovi delovni mizi so ostali nedokončani rokopisi, ostali so fragmenti študij. Del njegovih nedokončanih rokopisov o cirilski diplomatiki in južnoslovanski sfragistiki, je objavila kot torzo 18 let po njegovi smrti Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine ter mu na ta način izkazala priznanje za njegovo delo.

Toda prav ob obletnici Čremošnikove stoletnice rojstva (24. 2. 1890) je Akademija nauka i umjetnosti BiH posvetila posebno publikacijo 800-letnici prve ohranjene cirilske listine, listine bosenskega bana Kulina. V njej so objavljeni različni prispevki, tudi zelo uglednih avtorjev, akademikov. Gregor Čremošnik je virtuožno opravil raziskavo Kulinove listine iz leta 1189. Analiziral jo je s paleografske, jezikovne in vsebinske strani, vendar rezultat njegovega dela avtorji zbornika niso upoštevali. Z enim samim stavkom Nevenka Gošić opravi z Gregorjem Čremošnikom, ko zapiše: "Za poznavanje

istorijata, te za izučavanje uzajamnog odnosa pojedinih sačuvanih primjeraka Povelje bana Kulina i njihovih paleografskih osobina značajne su i studije Gregorja Čremošnika". Nobeden od avtorjev ne omenja, da je G. Čremošnik odkril original Kulinove listine, ki se danes nahaja v dubrovniškem arhivu, ampak navajajo staro tolmačenje, da predstavlja original leningrajski primerek. Kako so na delo G. Čremošnika gledali njegovi sodelavci in prijatelji v Sarajevu, dokazuje tekst v nekrologu, ki ga je v glasniku Zemaljskog muzeja napisal Dimitrije Sergijevski: "Svi radovi dr. Čremošnika svjedoče o njeogovoj velikoj ljubavi prema disciplini koju je zastupao, velikoj erudiciji i temeljitom poznavanju materijala, i o njegovoj dubokoj pronicljivosti. Kao jedan od njegovih radova u kojem su se sjajno ispoljila sva ta svojstva, možemo navesti raspravu Original povelje Kulina bana. Ovaj rad, relativno kratak, sastavljen je takvom ubjedljivošću i lucidnom jasnoćom, sa takvim, moglo bi se reći intimnim poznavanjem materijala, za uživljanje u sve prilike toga doba u život tadašnjih "kancelarija", da taj rad može poslužiti kao uzor budućim trudbenicima na polju slovenske paleografije". Menim, da tega, kar je z objavo zbornika ob 800-letnici Kulinove listine storila navišja bosenska znanstvena institucija, Čremošnik ni zaslužil !

S svojimi znanstvenimi raziskavami sem tudi sam prispeval k razjasnitvi nekaterih vprašanj bosenske zgodovine in s tem dodal kamenček v mozaiku slike o bosenski identiteti. Od leta 1954 do 1956 sem bil na specializaciji v Orijentalnem institutu v Sarajevu, kjer je bil moj mentor akademik prof. dr. Branislav Đurđević, v poznavanje turškega jezika in diplomatike turških listin pa me je uvedel prof. Hamid Hadžibegić. Zelo sem bil prizadet, ko je ob začetku vojne v Bosni, pri napadu na Sarajevo, topovska granata zadela hišo, v kateri je imel sedež Orientalni institut. Pogoreli sta dragocena orientalistična knjižnica in arhiv. Uničeno je bilo dolgoletno, požrtvovalno delo bosenskih turkologov, s katerimi sem vse do vojne tesno sodeloval. Bil sam tudi član širše redakcije Prilogov za orijentalnu filologiju. Za POF sem napisal prispevek "Turcica v Sloveniji".

Sodeloval sem tudi z Institutom za istoriju v Sarajevu in objavil dva prispevka v njihovi reviji. Turški vpadi v slovenske dežele so trajali od začetka 15. do druge polovice 16. stoletja. Najbolj intenzivni so bili v drugi polovici 15. stoletja in v prvih desetletjih 16. stoletja. V slovenske dežele je vpadala redna bosenska vojska (spahijska) in neregularne vojaške enote sestavljene iz akindžij in martolozov. Sultanova vojska je le enkrat prekoračila slovensko ozemlje, ko se je leta 1532 po neuspelem obleganju trdnjave Kisek vračala prek Maribora in Ptuja proti vzhodu. Cilj osmanskih napadalcev je bil nagrabiti čimveč plena in ujetnikov. Zanimala me je predsem usoda slednjih. Slovenske in druge ujetnike so Turki prodajali na trgih za sužnje širom po Balkanu. Ujetnike so uporabljali kot suženjsko delovno silo v poljedelstvu, v živinoreji, obrti in kot hišno služinčad. V 16. stoletju so mnogi ujeti kmetje obdržali prejšnji socialni položaj podložnikov in se izgubili v raji. Vojni ujetniki so predstavljali tudi pomemben delež pri oblikovanju mestnega prebivalstva v Bosni. Popisi Sarajeva iz 16. stoletja kažejo, da je med njegovimi prebivalci bilo znatno število sužnjev, večinoma osvobojenih, po poreklu iz slovenskih dežel, Hrvaške in Madžarske. V sidžilih sarajevskega kadije iz 16. stoletja (1556-58, 1564-66), ki jih hranijo v Husrev-begovi biblioteki, se omenjajo štiri sužnje in en suženj "slovenskega rodu" (isloveniyet ul-asl). Fatima, Nefisa in Mustafa so že islamizirani, vendar je omenjeno, da je njihov oče Abdulah

(kar pomeni "Božji suženj"; to oznako so dobili islamizirani kristjani), dve sužnji pa sta kristjanki: Dora in Ana, za katero je rečeno, da je hčerka Andreja.

Val migracij, ki jih je sprožil prodor osmanskih Turkov na Balkan, ni v 16. stoletju obšel slovenskih dežel. Vendar migracije niso zapustile takšnih sledi kot v drugih južnoslovanskih pokrajinah. Naselitev uskokov nikakor ni pomenila izgubo narodnostnega ozemlja. Slovenci smo bili sposobni večino teh priselcev asimilirati. Udeležil sem se simpozija Migracioni procesi u Bosni i Hercegovini od ranog srednjeg veka do najnovijih dana, oktobra 1989, ki ga je organiziral Institut za istoriju. V referatu sem predstavil rezultate dotedanjih raziskav migracijskih procesov z balkanskega prostora, predvsem iz Bosne v slovenske dežele v času turških vpadov in pritiska.

Zanimala me je tudi usoda ujetih turških vpadnikov v slovenske dežele. Od srede 16. stoletja naletimo na večje število ujetih udeležencev turških vpadov, predvsem martolozov. Posamezni kranjski fevdalci, ki so sodelovali v bojih s Turki ali pri obrambi Vojne krajine, so imeli na svojih posestvih turške ujetnike kot delovno silo. Njihovi poimenski sezname so se ohranili v zapuščinskih spisih. V Arhivu Republike Slovenije so se ohranili podatki o zaslišanju turških ujetnikov, predvsem martolozov. Na osnovi njihovih izjav je protiturška obramba lahko ugotovila, kakšne vojaške akcije so pripravljajo s turškega ozemlja. O vsebini teh zasliševanj sem napisal posebno razpravo.

Na podlagi arhivskega gradiva iz dubrovniškega arhiva, sem skušal osvetliti nekatera vprašanja ekonomskega razvoja srednjeveške Bosne. Raziskal sem trgovino z bosenskim svincem, delež hercegovskih vlahov v kreditni trgovini srednjeveškega Dubrovnika, in poslovanje dubrovniških trgovskih družb v Bosni. Da je bila Bosna v srednjem veku odprta proti Zahodu so potrdili udeleženci simpozija Bosna in Hercegovina in evropska kultura, ki ga je jeseni 1973 organiziral Zavičajni muzej v Zenici. Sodeloval sem z referatom, v katerem sem obravnaval odnos Celjskih grofov do političnih razmer v 15. stoletju. V njem sem opozoril na dinastične povezave med Celjani in Kotromanići. Čeprav so nekateri raziskovalci bosenske preteklosti dvomili v sorodstveno zvezo med obema rodbinama (npr. akademik prof. dr. Sima Ćirković), pa je odkritje pečata Katarine Celjske-Kotromanićke, to potrdilo. Grof Herman I. je bil namreč poročen s Katarino, hčerko bana Stjepana II. Pečat Katarine, ki je na listini iz 14. septembra 1374, je sestavljen iz dveh grbov: desno je celjski grb (tri zvezde), levo pa je bosenski pečatni simbol s poševno progjo z desne na levo. Na to sorodstveno zvezo se je skliceval grof Herman II., ko je sklenil s kraljem Tvrtkom II. leta 1427 dedno pogodbo, ki pa zaradi odpora bosenskega plemstva ni bila realizirana.

To kar se je dogajalo v Bosni in Hercegovini v preteklih treh letih ni toliko posledica dogajanj v preteklosti, ki je bila bolj naklonjena zblizevanju in povezovanju ljudi različnih nacionalnosti in ver, pač pa posledica razmišljanja in opredelitve posameznih "voditeljev" ali skupin političnih grupacij, ki svoje poglede na nacionalnost gradijo na mitologiji. Preteklost jih ne zanima ali pa jo nočejo razumeti.

V Bosni in Hercegovini obstaja večletna skupnost, vendar so se kljub temu razvijale skrite notranje vezi, ki so spontano ustvarjale vzdušje tolerance med pripadniki različnih verskih skupnosti. Ustvarjen je bil izjemen etnični dosežek, vrednota, ki jo je Evropa razumela šele mnogo kasneje. Zato šele danes lahko razumemo stavek iz spominov Gregorja Čremošnika na sarajevsko obdobje: "Prva leta po osvobojenju sem imel razen muzejskih uradnih ur še nad-ure na Trgovski akademiji, ki so mi omogočile

življenje, kajti s samo plačo muzejskega uradnika bi bil obsojen na stradanje. Dijaki akademije so posebno v višjih razredih bili zreli mladinci, večina od njih je nosila v svetovni vojni že vojaško uniformo. Kmalu smo postali veliki prijatelji in ob lepem vremenu smo ob nedeljah vznemiravali okolne planine. Trebevič, Skakavac, Bjelašnica itd. pomenijo za mnoge izmed nas imena, na katera se vežejo prelepi spomini iskrenega tovarištva v brezskrbno prešerni mladosti. V medsebojnih odnosih med nami ni bilo nobene rezerve, niti verske, niti stanovske. Z Avramom smo bili ravno tako dobri prijatelji, kakor z Jovom, ali z Mehmedom..."

Naj se vrnem spet h knjigi dr. Kržišnikove. Avtorica je pripravila historično analizo razvoja narodnega vprašanja v Bosni. Središčno pozornost namenja ugotavljanju in predstavljanju konstitutivnih elementov identitete "bosanstva", oziroma družbeno skupinske identitete, ki povezuje prebivalstvo v delu Balkana, opredeljenem skozi zgodovino v geografsko-upravno-političnem pogledu z imenom Bosna.

Študija strnjeno zajema celotno obdobje od slovanskega naseljevanja na prostor v srednjem veku oblikujoče se bosenske države do razpada zadnje skupne južnoslovske države pred koncem 20. stoletja. Etnično mešanje balkanskih ilirskih staroselcev s Slovani se tudi na področju kasnejše Bosne izide s prevlado slovanskega prebivalstva, ki ostane temeljna in najštevilnejša prebivalstvena kategorija ves čas tudi vnaprej. Kot prebivalstveni razločevalni kriterij od srednjega veka do vključno 20. stoletja velja versko opredeljevanje; od delitve na pripadnike crkve bosenske, katolike in pravoslavce, do potem na pravoslavne, katolike in muslimane. Skoraj petstoletna turška vladavina v Bosni ni bistveno spremenila etnične sestave prebivalstva bosenskega pašaluka. Razmeroma majhno število etničnih Turkov in še nekaterih skupin azijskega porekla se je hitro asimiliralo v stiku z večinskim domačim slovanskim in deloma še staroselskim romaniziranim vlaškim prebivalstvom, obdržali so se le Židje. V habsburškem obdobju je sicer prišlo do vseljevanja več novih manjših etničnih skupin, in to s področja Avstro-Ogrske. Slednje pa niso spremenile osnove tedaj že uravnotežene prebivalstvene podobe Bosne, izoblikovane na podlagi verskega načela. Vendar se kljub tej osnovni delitvi na muslimane, pravoslavne in katolike (ter Žide) med prebivalstvom poraja, posebej v 20. stoletju, tudi občutek skupne bosenske pripadnosti. Mnogo je bilo ovir, ki niso dovoljevale, da bi bosenska identiteta med prebivalci Bosne kdajkoli zaživela. Predvsem velikodržavni interesi močnih sosedov so na poti svojega uresničevanja bistveno prispevali k sistematičnemu in konstantnemu razgrajevanju bosenske identitete. Avtorica s historično-sociološkim pristopom, na podlagi že dose-danjih dogajanj ustrezne znanstvene literature ter svojih osebnih raziskovalnih naporov (napisala je dve obsežni monografiji in številne članke o zgodovini Bosne v 20. stoletju) podaja pregled stičnih koordinat bosenske identitete v preteklosti do sodobnega zgodovinskega trenutka ter razlaga okoliščine, ki so vplivale in vplivajo na kontinuiteto oziroma diskontinuiteto te identitete.

Kolegici Kržišnikovi, moji nekdanji študentki, sedaj pa že iskušeni znanstvenici, za knjigo iskreno čestitam. Bilo bi zaželjeno, a tudi potrebno, da s svojim znanstveno-raziskovalnim delom na temo Bosne in šire, Balkana, kolikor je le mogoče, tudi nadaljuje, saj imamo v slovenskem prostoru gotovo premalo kolegov, ki se zgodovino-pisno in družboslovno posvečajo temu za Slovence in Slovenijo zelo pomembnemu južnemu sosedstvu.

Doc. dr. Mitja Žagar* :

Veseli me, da na današnji predstavitvi knjige *"Bosanska identiteta - med preteklostjo in prihodnostjo"* na avtoričino povabilo lahko povem nekaj besed tej knjigi na pot.

Imel sem srečo, da sem lahko spremljal nastajanje te knjige. Vem, da delo sploh ni bilo lahko. Vera, ko danes pred sabo gledam rezultat, upam, da boš s svojim delom in raziskovanjem nadaljevala ter da bomo kmalu na pot pospremili še kakšno knjigo o (etnični) identiteti in medetničnih odnosih v Bosni in Hercegovini v različnih obdobjih zgodovinskega razvoja.

Knjiga *"Bosanska identiteta - med preteklostjo in prihodnostjo"* je - po mojem mnenju - pomembna iz vrste razlogov. Nastala je v času, ko je najprej zaradi vojne in zdaj zaradi prizadevanj mednarodne skupnosti, da bi postavila temelje za trajen mir - Bosna in Hercegovina v središču svetovnega zanimanja, hkrati pa je bodoča usoda te države še zelo negotova. V medijih neprestano spremljamo - najpogosteje slabe - novice iz te dežele, hkrati pa smo vedno znova presenečeni, kako malo ljudje v svetu o njej vedo. Zlasti je pomanjkljivo znanje o zgodovinskem razvoju tega ozemlja in o medetničnih odnosih v tej etnično in kulturno pestri in bogati družbi v različnih zgodovinskih obdobjih. Premalo se ve o tem, da je bila Bosna (in Hercegovina) ne le vir težav in konfliktov, ampak tudi okolje, v katerem sta se kot pomembna elementa (lokalne) kulture uveljavljala toleranca in sožitje.

V knjigi avtorica kratko prikazuje zgodovino Bosne in Hercegovine, etnično in kulturno pestrost tega ozemlja, njegovo bogato zgodovinsko in kulturno dediščino ter proces oblikovanja "bosanske identitete". Pri tem se knjiga ne loteva le akademskih vprašanj, ampak se sooča tudi z aktualnimi družbenimi in političnimi vprašanji bosanske stvarnosti danes in tudi v prihodnosti. Knjiga ponuja podatke in razmišljanja, hkrati pa postavlja tudi vrsto pomembnih in aktualnih vprašanj, na katera danes morebiti niti ne znamo odgovoriti. Odgovore bo prinesel čas. Na ta vprašanja bodo s svojimi bodočimi raziskavami poskusili odgovoriti znanstveniki, vendar pa se bodo z njimi soočili običajni ljudje v Bosni in Hercegovini ter vsaj še tisti v njeni neposredni okolici, zlasti pa bodo morali nanja odgovoriti etnični voditelji in politiki v Bosni in Hercegovini (ne glede na svojo etnično in ideološko barvo) ter vse tiste tuje države in posamezniki, ki v razreševanju bosanske krize sodelujejo.

V tem kontekstu je zelo pohvalno, da v tej knjigi najdemo kratka - a zelo informativna - povzetka vsebine v nemškem in angleškem jeziku, vendar bi se kazalo čimprej lotiti priprave podobne (informativne) ali tudi bolj obsežne in zahtevnejše znanstvene knjige v kakšnem od pomembnih svetovnih jezikov. Zaradi same Bosne in Hercegovine pa upam, da se bodo podobna dela čimprej pojavila tudi v bosanskem (srbohrvaškem) jeziku.

Knjiga *"Bosanska identiteta - med preteklostjo in prihodnostjo"* je očitno produkt avtoričinega zavzetega in dolgotrajnega raziskovanja ter dobrega poznavanja ključnih elementov obravnavane problematike. Ob upoštevanju pravil stroke pa je knjiga ven-

* doc. dr. Mitja Žagar, docent na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani, višji znanstveni sodelavec na Inštitutu za narodnostna vprašanja

darle napisana tako, da je dostopna tudi širšemu krogu zainteresiranih bralcev. Avtorica si sicer prizadeva čim bolj objektivno obravnavati izbrano problematiko, vendar lahko iz knjige razberemo njeno navezanost na Bosno in Hercegovino ter njeno naklonjenost okolju, kjer je dalj časa živela. Zato je mogoče razumeti njeno bolečino in občutek nemoči ob spremljanju dogajanja v Bosni in Hercegovini v zadnjih letih ter hkrati njeno željo in upanje, da bo s svojim delom vsaj nekoliko prispevala k razreševanju težkih problemov v tej deželi v naslednjih letih, ko bo treba ohraniti in utrditi mir ter uveljaviti demokracijo. Prav to, da avtorica in knjiga nista nevtralni do obravnavane problematike, ampak sta še kako angažirani in opredeljeni, pa je v tem primeru pomembna vrlina in prednost. So namreč trenutki v zgodovini, ko tudi strokovnjaki (vključno z zgodovinarji) in knjige ne smejo in ne morejo biti zgolj nevtralni opazovalci in zapisovalci zgodovine, ampak morajo v imenu človečnosti zavzeti svoje jasno stališče ter v skladu s svojim prepričanjem in po svojih močeh in zmožnostih aktivno nasprotovati nasilju in družbeni blaznosti (ki se zlasti v etnično pluralnih okolišjih pogosto izraža v zaostrevanju etničnih konfliktov). Že samo pisanje in izdajo te knjige, današnje občinstvo in njegove reakcije, pa tudi avtoričina vključenost v številne družbene in politične dejavnosti usmerjene v razreševanje aktualne bosanske situacije, nam potrjujejo, da se je avtorica svoje strokovne in človeške odgovornosti zavedala in da se je odločila prav.

Kakorkoli že, ta knjiga predstavlja pomembno izhodišče za nadaljnje raziskovanje (med)etničnih odnosov in identitete v Bosni in Hercegovini ter kar kliče k temu, da bi se začeto delo čimprej in čim bolj intenzivno nadaljevalo.

Na koncu, bi avtorici rad še enkrat čestital ob izdaji te res lepe knjige v upanju, da bo našla svojo pot do kar najširšega kroga bralcev.

Dr. Vera Kržišnik-Bukić :

Dovolite, prosim, da vas vse skupaj prisrčno pozdravim. Najprej bi želela izkoristiti priložnost, da se tudi javno zahvalim profesorjema Pleterskemu in Vojetu za njune koristne pripombe in sugestije pri nastajanju teksta te moje knjige. Prav tako sem jima hvaležna, da sta tudi zdaj z nami in seveda za lepe in vzpodbudne besede, ki sta jih izrekla. Hkrati dolgujem hvaležnost kolegu Mitji iz Inštituta, ki je tudi naklonjeno spremljal nastajanje rokopisa, danes pa me, zdi se mi, zelo resno in iskreno poziva, naj s svojimi raziskovalnimi napori v zvezi z narodnim vprašanjem v Bosni še nadaljujem. Res hvala za zaupanje, Mitja, a ne verjamem, da bi zmogla, čeprav bi želela, tako intenzivno še naprej voziti dva, pravzaprav tri zelo različne projekte.

Sicer pa menim, da je stvar raziskovanja narodnega vprašanja v Bosni in Hercegovini obvezujoča in prednostna naloga zlasti samih bosanskih narodoslovcev, in oni so, posebej v zadnjih letih močno ozaveščeni svoje vloge, razmeroma zelo veliko raziskovali, razsvetljevali in analizirali, o čemer nedvomno priča njihova tozadevna publicirana intelektualna produkcija. Spoznavanje, prepoznavanje in sistematizacija znanja o narodnem vprašanju v Bosni in Hercegovini seveda niso še zdaleč zadovoljivo uresničeni, a to tudi še ne bo mogoče tako kmalu, saj gre za zelo zapleteno materijo, ki

* dr. Vera Kržišnik-Bukić, znanstvena svetnica na Inštitutu za narodnostna vprašanja

je bila v preteklosti v Bosni in Hercegovini raziskovalno popolnoma zapostavljena, poleg tega pa še nikoli multi- in interdisciplinarno raziskovana, kar je, kot je zdaj že več ali manj splošno veljavno znanstveno-metodološko izhodišče, pogoj ustrezne obravnave narodnostne/nacionalne tematike kot take sploh. Prav omenjeni metodološki pristop sem želela v tej knjigi posebej izpostaviti in zelo bom zadovoljna, če bom v tej zvezi lahko prispevala k nadaljnim raziskavam narodnega vprašanja v Bosni in Hercegovini.

Ob priložnosti, kot je predstavitev nove knjige, še posebej take, ki ni plod uradno zaupane delovne naloge, temveč svobodne odločitve in samoobremenitve raziskovalca, kaže naznačiti razloge in motive, da je delo sploh nastalo. Sicer v mojem primeru se zdi to skoraj odveč, saj je znano vsaj tu prisotnim, da sem pol svojega dosedanjega življenja in veliko večino svojega delovno - ustvarjalnega obdobja preživela v Bosni in se tam več kot dve desetletji ukvarjala z zgodovinskimi in družbenimi vprašanji, povezanimi s to deželo. Toda to dejstvo gotovo ne bi zadoščalo, da se v Bosni in v zvezi z Bosno ob razkroju Jugoslavije ni začela dogajati vsesplošna ljudska in družbena katastrofa, ki je tudi mene osebno šokirala in najgloblje prizadela. Znanstveni, še bolj pa torej moralni izziv sta me napolnila in usmerila k iskanju odgovorov na vprašanja: Bosna, kaj, kako, zakaj in čemu?

Odreagirati na "Bosno" pa zame sploh ni bila jasna in preprosta zadeva. Samoumevno in spontano sem se pridružila pobudnikom, posameznikom v Ljubljani, in od poletja 1992 se vsa ta leta prek organiziranih družbenih oblik, zlasti široko zastavljenih javnih tribun Bosanskega foruma v Ljubljani aktivistično trudim delovati za "stvar Bosne". Po drugi strani pa hkrati čutim potrebo in odgovornost, da za Bosno storim tudi nekaj še bolj intelektualno poglobljenega. A se je takoj pojavilo vprašanje: kaj to? Ko sem dokončno ugotovila, da je to nekaj, kar lahko osebno prispevam, nekaj napisanega, sem si začela znojiti možgane z vprašanjem vsebine takega potencialnega teksta in z soodvisnim vprašanjem, komu nameniti, oziroma za koga pravzaprav to nekaj napisati. Vsa ta vprašanja in dileme, ki so torej bili plod predvsem moje osebne prizadetosti, so me mučili vsaj eno leto preden sem si svojo nalogo določneje opredelila. Tudi vprašanje jezika, v katerem naj pišem, me je močno dvojilo. Začela sem misliti in pisati v bosanskem jeziku, a sem razmeroma kmalu spoznala, da bo pač treba razmišljati tudi o "tehničnih" vidikih. Tak glavni je zlasti založništvo, in ocenila sem, da bo zato ugodneje, oziroma morda sploh finančno izvedljivo le, če stvar zastavim v slovenščini. Toda, odločilni razlog, da se priklonim materinščini, je vendarle izhajal iz moje temeljno naravnane motivacije, da, kolikor le zmorem, podprem "stvar" Bosne. Menila sem, da bo za "stvar" Bosne vredneje, če pišem v slovenskem jeziku, kot Slovenka, kot torej nekdo izven Bosne, saj naj bi bil tudi to lahko dokaz tiste znanstveno potrebne distance, ki je še v času tekočega zgodovinskega dogajanja gotovo bistvena dimenzija verodostojnosti.

Dovolite mi, spoštovani prisotni, zdaj nekaj besed o nastanku ideje oziroma moje odločitve, da svojo ustvarjalno pozornost osredotočim na koncept bosanske nacionalne identitete. Raje ne bi govorila o sami vsebini knjižice, o njej boste lahko sodili, ko jo boste prebrali, - kar si seveda močno želim in sem se tudi zato skušala truditi, da bi bil tekst kar se da kratek in jedrnat - , zdi se mi pa potrebno tukaj pojasniti, ker tega v knjigi pač nisem bliže razlagala, zakaj tema ravno o identiteti, bosanski identiteti.

Več je bilo razlogov. Prvi je ta, da sem ocenila, da je to vprašanje v danem zgodovinskem trenutku glavno vprašanje, ki ga je potrebno razgrniti, razčleniti, opisati, javno predstaviti. Drugi razlog leži v dejstvu, da večrazsežnostne znanstvene raziskave in obdelave narodnega vprašanja v Bosni sploh še ni bilo; sem pač morala ubrati pionirsko pot, kar pa zame vendarle ni smelo biti pretežko, saj sem si zadnji dve desetletji intenzivno, zavestno in spontano, ustvarjala reflektivno razmerje do družbene tematike v Bosni nasploh, do različnih zgodovinskih vprašanj pa še posebej. Tretji motiv, ki je z omenjenima razlogoma v tesni zvezi, in o katerem bi želela spregovoriti nekaj več besed izhaja iz moje dolgoletne znanstveno-raziskovalne izkušnje o pomenu nacionalno-identitetne zavesti nasploh. Namreč še pred skoraj petindvajsetimi leti sem v svoji diplomski nalogi, izbrani po zaslugi mojega tedanjega mentorja profesorja Pleterškega, "odkrila" lik in delo slovenskega narodnega razsvetljenca in buditelja iz časa tik pred prvo svetovno vojno, dr. Mihajla Rostoharja, slovenskega narodnjaka, ki sem ga opredelila kot tistega Slovenca, ki se je časovno najprej, najbolj znanstveno in hkrati največ zavzemal tedaj za stvar slovenstva. Rostoharjeve veličine sem se dodatno zavedla na znanstvenem srečanju, ki ga je ob sedemdesetletnici Jugoslavije organizirala Srbska akademija znanosti in umetnosti, in na katerem je moj nastop o Rostoharju doživel nekatere vzporednice pri drugih južnoslovanskih narodih. Seveda smo imeli Slovenci tudi pred Rostoharjem in po njem še veliko ljudi, zaslužnih za razvoj in utrjevanje narodnostne identitete, o čemer priča ne le zgodovina slovenskega naroda, temveč, če naj mi bo dovoljeno malce hipotetizirati, njegov obstoj in obstanek sploh.

In kje je pri tem narodno vprašanje v Bosni in Hercegovini? Izvzemajoč sedaj druge podobnosti in razlike, bi hotela tukaj izpostaviti samo eno primerjalno razsežnost, namreč prav ta intelektualno-aktivistični naboj, ki je v primeru nacionalnega razvoja slovenskega ljudstva opravil tako uspešno zgodovinsko vlogo. V Bosni in Hercegovini pa sta, na drugi strani, čeprav resda v drugačnih okoliščinah, a vendar, odsotnost ali pomanjkanje trajnejšega in znatnejšega vpliva domačih intelektualnih družbenih silnic v smeri bosansko-nationalnega ideološkega ozaveščanja tamkajšnje ljudstvo ne samo osiromašila jasne, artikulirane kolektivne identitete, ki jo imenujemo narodna ali nacionalna, temveč sta ljudstvo, seveda v kontekstu delovanja, kot že rečeno, še drugih izrazito neugodnih okoliščin, pospremila na pot kolektivno in človeško posamične nesreče in trpljenja. Priznati moram, da sem imela s pisanjem te knjige zato tudi sama nacionalno-ideološko konotativne namene, poleg seveda tiste svoje osnovne ambicije, da bosansko identiteto sploh predstavim. Če bo torej ta moja knjiga tudi neki mali ideološki prispevek razvoju in rasti zavesti o bosanski identiteti, predvsem pri samih ljudeh iz Bosne in Hercegovine, bo izpolnjen pomemben del njenega poslanstva, se pa zelo dobro zavedam, da glavno delo lahko v tem pogledu opravi le domača, bosanska intelektualna elita, ki je sedaj naloge nedvomno zmožna in ki nosi tudi zgodovinsko odgovornost pred svojim narodom, a tudi šire. Ko nekako končujem z opisom razlogov in motivov, ki so me vodili ob nastajanju te knjige, ne morem mimo svojega siceršnjega poklicnega dela v Inštitutu za narodnostna vprašanja, ki je tudi prispevalo h koncipiranju izbrane teme. Med ugodne okoliščine za izid knjige gotovo spada dejstvo, da je bil interes tudi samega Inštituta, da se pod njegovim okriljem obdela tema, ki ne le da vsebinsko sodi med njegove temeljne programsko-raziskovalne naloge, temveč je hkrati tudi tako rekoč svetovno aktualna.

Želela pa bi se ob tej priložnosti zahvaliti obema financierjema, Ministrstvu za znanost in tehnologijo Republike Slovenije in Soroševi fundaciji, tj. Inštitutu za odprto družbo-Slovenija; zlasti brez pomoči slednjega bi bil izid knjige vprašljiv.

A naj svoj današnji nastop vendarle sklenem z enim, vsaj enim vsebinskim povdarkom iz knjige, ki bi ga pa želela tokrat nekoliko drugače zastaviti. Gre za kontinuiteto zgodovinsko-ozemeljskega vidika bosanske identitete, pri čemer bom nekoliko izpostavila 20. stoletje, ki je pri celi zadevi v zvezi z bosansko identiteto vendarle najpomembnejše. Pa še malo ravnotežja bomo v današnjem pogovoru s tem vzpostavili s starejšimi obdobji.

Nič ni večnega, še posebej ne ozemlja posameznih držav v zgodovini, torej njihove meje. Bosanski duh kot tak - stvarnost ali mit, stvarnost in mit - pa še živi, od Borića in Kulina bana skoraj tisoč let, živi v navezi z imenom dežele/države Bosne. Zlasti v zadnjem stoletju in pol so se dogajale velike in pogoste spremembe glede meja in posebej gospodarjev Bosne. Po štiristo letih turške vladavine, ki je zamenjala dolgotrajno bosansko samostojnost v srednjem veku (ko so neodvisnost bosanske države ogrozili, bolj formalno kot dejansko, pravzaprav samo Madžari), je torej pred dobrimi sto leti v svojem Drang nach Osten štiridesetletno oblast nad Bosno in Hercegovino vzpostavila Habsburška monarhija. Avstroogrške meje so se ujemale z mejami bosanskega ejaleta. Prišel je torej novi tuji gospodar, ni pa prišlo tudi do večjih teritorialnih sprememb obsega dežele. Po prvi svetovni vojni se z razpadom Habsburške monarhije v njenem dotedanjem južnoslovanskem delu javlja nova večnarodna državna asociacija. V svojih "habsburških" mejah je BiH sestavni del najprej kratkotrajne Države Srbov, Hrvatov in Slovencev, zatem Kraljevine SHS. Vsaka nova oblast je, ob razumljivi spremembi nazivov, od predhodne prevzemala notranjo administrativno-upravno delitev, Avstroogrška od Turčije, Kraljevina SHS od praktično Avstroogrške, saj Država SHS kot vmesna stopnica v državotvornem smislu sploh ni utegnila zaživeti.

Vprašanje notranje administrativno-upravne delitve izpostavljam zato, ker je lahko le-ta paravan za čisto posebne, v resnici "notranje" imperialistične cilje v igri geostrateških interesov močnejših dejavnikov v sicer narodno sestavljenih državah, a le kakršnim je Bosna pripadala od 15. stoletja naprej. Toda, če so bile v turškem obdobju notranje administrativno-teritorialne spremembe (spremembe meja sandžakov in nahij) pogojene predvsem s turškimi vojnimi osvajanjem oziroma izgubami določenih ozemelj ali pa posledica socialnih nemirov v državi, in če je spet iz notranje-zunanjih geostrateških razlogov Habsburška monarhija bila v interesu prav teritorialno enotne BiH, pa v 20. stoletju nastali večnarodni državi Južnih Slovanov kaj kmalu na površje izplavajo povsem drugačni interesi.

Kraljevina SHS, ki se leta 1929 preimenuje v Kraljevino Jugoslavijo, vzpostavi z uvajanjem banovin popolnoma novo upravno-teritorialno organizacijo po celi državi. Bosna in Hercegovina, ki jo od 1922. leta sestavlja šest okrožij (Bihać, Banjaluka, Travnik, Tuzla, Sarajevo, Mostar) je zdaj razdeljena na štiri banovine: Vrbasko, Drinsko, Primorsko in Zetsko. Dočim so se meje bivših okrožij ujemale z zunanjimi mejami BiH v času Avstroogrške (z izjemo novopazarskega sandžaka, ki ostaja po aneksiji BiH leta 1908, od leta 1909 še v otomaskem državnem okviru), se je BiH skozi omenjene banovine, poleg izgube, prvič v zgodovini, samega imena Bosna, razplinila tudi v pogledu etnične sestave. Že res, da so se skozi novi sistem banovin, razen slovenskih dežel (ki so prvič združene v podobi kasnejše federalne oziroma samostojne Republike

Slovenije; Dravska banovina se v glavnem ujema s slovenskimi etničnimi ozemlji v državi) ter Makedonije in Črne gore (ki sta preko Vardarske banovine oziroma Zetske banovine celo znatno večji kot kasneje), tudi dve največji bodoči jugoslovanski republiki, Srbija in Hrvaška, teritorialno razobličili, toda etnično ravnotežje je vsekakor najbolj narušeno prav na tlu zgodovinske Bosne in Hercegovine, in to na račun muslimanskega elementa in v korist srbskega, ki si je v šestih od devetih banovin tako priskrbel etnično prevago. Že tedaj je moralo biti jasno v tej celotni upravno-ozemeljski reorganizaciji večnarodne državne skupnosti, da je šlo v resnici torej za unitaristično-jugoslovanski koncept željenega reševanja narodnih vprašanj in ne za delitev po nekih naravno-deželih mejah, kakršna je bila sicer uradna razlaga oblasti.

Deset let po uvedbi banovinske upravno-politične delitve, ki je predstavljala prvo bistveno uničujočo fazo v poskusih izrivanja bosanskohercegove politično-vsebinske posebnosti je sledil nov korak v isti smeri: v tajnem delu sporazuma Cvetković - Maček, po katerem je celotni zgodovinski teritorialni Hrvaški priznan banovinski državnopравни status, je bila predvidena tudi delitev bivšega bosanskohercegovega prostora med Hrvaško in Srbijo, kar pa zaradi izbruha svetovne vojne ni potem tudi uresničeno. Nezavisni Državi Hrvatski leta 1941, po dogovoru s Hitlerjem, pripade celotna zgodovinska Bosna in Hercegovina.

Leta 1945 Bosna in Hercegovina, kjer so se sicer odigrali najhujši boji v drugi svetovni vojni na Balkanu, postaja ena šestih enakopravnih republik v jugoslovanski federaciji, sicer sama enotna skupnost treh konstitutivnih narodov. Do leta 1992, ko se, po razpadu Jugoslavije leta 1991, imperativno postavi vprašanje daljnega obstoja Republike Bosne in Hercegovine. A vsi večletni ogromni in zločinski naporovi sovražnikov Bosne, da državo Bosno in Hercegovino uničijo, jo zbršejo z obličja Zemlje, propadejo. Sredi 90-ih let Bosna in Hercegovina kot država, ob diktatu Sveta, močno ranjena le obstane. Obstane s prilično negotovo prihodnostjo v pogledu meja svojega ozemlja, a istočasno s trdno vero samih Bosancev in Hercegovcev, da po vsem, kar se je Bosni zgodilo, bosanska identiteta nikoli več ne bo mogla biti ponovno smrtno ogrožena, oziroma z upanjem humanistične svetovne javnosti za obstanek Bosne kot že splošne metafore za nadvlado dobrega nad zlim.

Zdi se mi, da bi bile te besede kar primerne, da z njimi zdaj tudi končam, gotovo pa odražajo središčni motiv za nastanek knjige o bosanski identiteti. Dovolite, na koncu, da vam se zahvalim za vašo prisotnost in pozornost.

Mag. Vera Klopčič:

Hvala Veri in vsem trem ostalim govornikom. Slišali smo tudi marsikaj novega o Bosni, tudi poučne stvari npr. o prof. Čremošniku, ki sicer na določen način presegajo samo temo knjige, osvetljujejo pa odnos Slovencev do Bosne in so zanimive za preučevanje medetničnih odnosov, ki poteka na našem Inštitutu. Saj pomenijo razširitev področja dela, ki ga narekuje sodobni čas. Gotovo je, ob tem, potrebno v načrtovanju nadaljnjega dela Inštituta upoštevati sugestijo akademika Pleterskega glede usmerjanja raziskovalnih naporov ne le na manjšino slovenskega naroda, temveč hkrati tudi na slovenski narod kot celoto. Dovolite mi, da za konec še jaz pristavim eno malo reminiscenco v zvezi z Bosno, ki smo jo doživeli prav na Inštitutu.

Pred leti smo ob pripravi ankete o uresničevanju občinskih statutov in določil o narodnostni enakopravnosti zaprosili za podatke tudi v občino Prnjavor. Ker nismo dobili odgovora, sem sama poklicala po telefonu. Na vprašanje občinskega tajnika, ali v njihovem kraju živijo tudi manjšine, mi je odgovoril: "Ma čujte, mi smo Mala Evropa." Ta jedrnat in prisrčen odgovor mi bo za vedno ostal v spominu, kot značilen izraz tolerantne, odprte, multikulturne skupnosti.

Upam, da bo izid Verine knjige prispeval, kakor po svoje tudi nadaljni raziskovalni napor Inštituta, k ohranjanju te "male" Evrope.

Če dovolite, bi s tem naš današnji predstavitveni pogovor o bosanski identeti zaključili. Vabim Vas v predverje še na kozarček pijače ter seveda na nekoliko bolj sproščeno in prijateljsko druženje. Na koncu, še enkrat hvala vsem prisotnim za udeležbo in nasvidenje ob predstavitvi naslednje nove knjige našega Inštituta.